

БІБЛІОТЕКА КЛАСИЧНОЇ
СВІТОВОЇ НАУКОВОЇ ДУМКИ

ГЕОРГ
ЗИМЕЛЬ

ФІЛОСОФІЯ
ГРОШЕЙ

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2019

Зміст

ПЕРЕДМОВА	10
-----------------	----

АНАЛІТИЧНА ЧАСТИНА

<i>Розділ перший.</i> Вартість і гроші	17
--	----

- I. Дійсність і вартість як взаємно самостійні категорії, завдяки яким наші змісти уявлень перетворюються на картини світу. Психологічний факт об'єктивної вартості. Об'єктивне в практиці як нормування або запорука для сукупності суб'єктивного. Господарська вартість як об'єктивація суб'єктивних вартостей, в силу віддалення між безпосередньо споживаючим суб'єктом і предметом. Аналогія: естетична вартість. Господарство як віддалення (через зусилля, відмову, жертву) і одночасне його подолання 17
- II. Обмін як привід для усунення предмета з його суто суб'єктивного значення вартості: в ньому речі виражають свою вартість *одна через одну*. Вартість предмета об'єктивується через те, що за нього віддається інший предмет. Обмін як форма життя і як умова господарської вартості, як первинний господарський факт. Редукція теорії придатності й теорії рідкості. Соціально зафіксована ціна як попередній ступінь об'єктивно врегульованої 44
- III. Залучення господарської вартості в релятивістську картину світу. Накреслення її у вигляді прикладу з теоретико-пізнавального погляду: будова доказів у нескінченне і їх обертання до взаємної легітимації. Об'єктивність істини й об'єктивність вартості як відношення суб'єктивних елементів. Гроші як усамостійнене вираження мінового відношення, через яке бажані об'єкти стають господарськими, вираження заміності речей. Пояснення цієї сутності грошей

на їх постійності вартості, їх розвитку, їх об'єктивності. Гроші як субстанціалізація загальної буттєвої форми, згідно з якою речі знаходять своє значення *одна в одній*, в їхній взаємності 78

Розділ другий. Субстанційна вартість грошей. 120

I. Власна вартість грошей на позір потрібна для їх функції вимірювати вартості. Спростування через перетворення безпосередньої еквівалентності між одиничним товаром і одиничною грошовою сумою в рівність двох пропорцій: між, з одного боку, тією еквівалентністю і дієюю в даний момент сукупною товарною величиною та, з іншого боку, цією грошовою сумою і дієюю в даний момент сукупною грошовою величиною. Неусвідомленість знаменників цих дробів. Логічна можливість певної функції грошей, що незалежна від усякої субстанційної вартості. Початкова потрібність вартісних грошей. Розвиток уявлень про еквівалентність вище цієї стадії й аж до чистого символічного характеру грошей 120

II. Відмова від негрошоподібних використань грошової субстанції. Перша підстава проти грошових знаків: гроші-товар-відношення, які робили б зайвою власну вартість грошей, не є точно розпізнаваними; їхня власна вартість як доповнення цієї недостатності. Друга контрпідстава: необмежена можливість побільшення грошових знаків; релятивістська байдужість до абсолютного рівня грошової величини та її омани. Незавершуваний розвиток грошей від їх субстанційного до релятивістського значення як випадок загальної поведінки; дійсність як взаємне обмеження чистих понять. 150

III. Історичний розвиток грошей від субстанції до функції; його соціологічна зумовленість. Соціальні взаємодії та їхня кристалізація в особливі утворення; спільне ставлення покупців і продавців до соціальної єдності як соціологічне припущення грошового обігу. Велич і малість, послабленість і сконцентрованість господарської сфери в їх значенні для субстанційного характеру грошей. Перехід до функціонального характеру розвивається в їх одиничних послугах: полегшення обігу, постійність міри вартості, мобілізація і конденсація вартостей. Зменшуване значення субстанції та збільшувальне значення вартості грошей 173

Розділ третій. Гроші у цільових рядах. 226

I. Цільова поведінка як свідома взаємодія між суб'єктом і об'єктом. Довжина телеологічних рядів. Знаряддя як посилений засіб, гроші як найчистіший приклад знаряддя. Збільшення вартості грошей

- через необмеженість їх можливостей використання. Надлишок багатства. Різниця тієї самої грошової величини як частина більшого і меншого володіння: споживче обмеження цін. Гроші в силу свого чистого засобового характеру як царина особистостей, які не зв'язані з соціальною сферою 226
- II. Психологічне переростання засобів у цілі; гроші як найбільш крайній приклад. Залежність їх цільового характеру від культурних тенденцій епох. Психологічні наслідки телеологічного становища грошей: грошолобство, жадібність, марнотратство, аскетична бідність, сучасний цинізм, пересиченість. 260
- III. Кількість грошей як їхня якість. Суб'єктивні відмінності часток ризику. Загальне явище якісно нерівномірних наслідків із кількісно видозмінених причин. Поріг економічної свідомості. Чутливість відмінності з погляду господарських подразнень. Співвідношення між зовнішніми подразненнями і почуттєвими наслідками в сфері грошей. Значення особистої єдності володаря. Предметне і культурне співвідношення форми і величини, кількості й якості речей та значення грошей для нього 302

СИНТЕТИЧНА ЧАСТИНА

Розділ четвертий. Індивідуальна свобода. 335

- I. Пов'язана з зобов'язаннями свобода розділена, залежно від того, чи поширюються вони на особистість, чи на продукти праці; грошове зобов'язання як форма, з якою сполучна найбільша свобода. Настанова щодо проблеми максимізації вартості шляхом зміни власника. Культурне зростання кількості людей, які мають вплив, з одночасним зменшенням зв'язків із індивідуально визначеними людьми. Гроші як виразник офіційних стосунків між людьми, а відтак індивідуальної свободи. 335
- II. Володіння як поведінка. Взаємна залежність між володінням і буттям, її розпливчатість через грошове володіння. Несвобода як взаємне переплетення психічних ланцюжків: найменша на тлі переплетення одного з найбільш загальним із іншого ряду. Прикладання до з'єднання шляхом економічного інтересу. Свобода як відбиття «Я» на речах, як володіння. Безумовна й обумовлена податливість грошового володіння щодо «Я» 361
- III. Розмежування особи і володіння: просторове відбігання і технічне уречевлення через гроші. Відділення всієї особистості від її окремих зусиль і їхніх наслідків для еквівалентів роботи. Відокремлення

індивідуума щодо групи й нові форми асоціації у світлі грошей. Об'єднання цільового призначення. Загальні відносини між грошовим господарством і принципом індивідуалізму 396

Розділ п'ятий. Грошовий еквівалент персональних вартостей 428

- I. Вергельд. Перехід від утилітарної до об'єктивної й абсолютної оцінки людини. Грошові штрафи і щаблі культури. Поступ диференціації людини і байдужість грошей як причина дедалі більшої невідповідності їй. Шлюб за гроші і вартість жінки. Поділ праці між статями і посаг. Типовий зв'язок між грошима і проституцією, його розвиток аналогічно до спокути вбивства. Шлюб з розрахунку. Хабар. Ідеал аристократизму й гроші 428
- II. Перетворення прав специфічного змісту у грошові вимоги. Примушувальність. Перетворення реальних вартостей у грошові вартості: негативне значення свободи і викорінення особистості. Вартісна різниця між особистим досягненням і грошовим еквівалентом 481
- III. Трудові гроші і їхнє обґрунтування. Безкоштовне досягнення духа. Різниця в об'ємі праці як кількісна різниця. Фізична праця як одиниця праці. Вартість фізичного досягнення зводиться до вартості психічного досягнення. Різниця користі праці як зустрічний аргумент до трудових грошей; відтак необхідне ознайомлення зі значенням грошей 500

Розділ шостий. Стиль життя 525

- I. Спричинена грошовою економікою перевага розумових функцій над емоційними. Безхарактерність і об'єктивність стилю життя. Подвійна роль інтелекта як грошей; за їхнім змістом надіндивідуальна, за їхньою функцією індивідуалістична й егоїстична; відношення до раціоналізму права й логіки. Обчислювальний характер сучасності 525
- II. Поняття культури. Піднесення культури речей, відставання культури людей. Упредметнення духа. Поділ праці як причина розходження суб'єктивної й об'єктивної культури. Випадкова перевага першої. Відношення грошей до представників цих зустрічних рухів 547
- III. Зміни віддалі між «Я» і речами як вияв стильових відмінностей життя. Сучасні тенденції до збільшення і зменшення відстані. Роль грошей у цьому подвійному процесі. Кредит. Панування техніки.

Ритміка або симетрія змістів життя і їхня протилежність. Почерговість і співіснування обох тенденцій, розвиток грошей як їхнього аналога і як виразника. Темп життя, його зміни і зміни стану грошей. Концентрація грошового обороту. Мобілізація вартостей. Усталення і рух як категорії розуміння світу, їхній синтез у характері відносності буття, гроші як його історичний символ 580

Віталій Терлецький. Георг Зимель як соціальний теоретик і філософ культури 634

Предметний покажчик 654

Іменний покажчик 664

ПЕРЕДМОВА

Кожна сфера дослідження має дві граничні межі, в яких рух думки з точної форми переходить у філософську. Припущення пізнання взагалі, як аксіоми кожної особливої царини, переносять його виклад і перевірку з цієї останньої в більш принципову науку, чия мета, що перебуває в нескінченному, є такою: мислити без припущення — мета, у якій окремі науки відмовляють собі, позаяк не роблять жодного кроку без доказу, а отже, без припущень об'єктивної й методичної природи. Філософія, яка зображує й досліджує ці припущення, для себе вповні не може усувати такі припущення; тут наявна відповідно остання точка в пізнанні, у якій наказ і заклик до недовідного з'являється в нас, і яка, звісно, ніколи остаточно не буде безсумнівною через поступ довідних моментів. Якщо початок філософської царини позначає тут ніби нижню граничну межу точного, то її вища перебуває там, де завжди фрагментарні змісти позитивного знання прагнуть доповнюватися завдяки остаточноим поняттям до якоїсь картини світу і стосуватися цілості життя. Якщо історія наук дійсно показує філософський спосіб пізнання як примітивний, як самий лише перехід [Überschlag] через явища у загальні поняття — то цей попередній метод все ж таки зайвий стосовно багатьох питань, а саме тих, що приналежать особливо до оцінок і найзагальніших взаємозв'язків духовного життя, на які досі не можлива ні точна відповідь, ані відмова він них. Так, мабуть, навіть досконала емпірія настільки мало замінила б філософію як якесь тлумачення, забарвлювання й індивідуально вибране увиразнення дійсного,

як завершення механічного відтворення явищ робило б зайвим образотворче мистецтво.

На підставі цього визначення місця філософії загалом властиві такі права, які вона має в одиничних предметах. Якщо має бути якась філософія грошей, то вона може перебувати лише по цей бік і по той бік економічної науки про гроші: з одного боку, вона може подавати припущення, які, закладені в психічній конституції, у соціальних стосунках, у логічній структурі дійсностей і вартостей, надають грошам їхнього сенсу й їхнього практичного становища. Це не є питанням про виникнення грошей: бо останнє належить до історії, а не до філософії. А ми так високо поцінуємо той зиск, який добуває розуміння певного явища із його історичного постання, все ж таки змістовий сенс і значення посталого часто базується на взаємозв'язках поняттєвої, психологічної, етичної природи, які не часові, а чисто предметні, які хоч і реалізуються історичними силами, але не вичерпуються у випадковості їх. Значливість, гідність, зміст права або, скажімо, релігії, або пізнання перебуває цілком потойбіч питання про шляхи їх історичного здійснення. Перша частина цієї книжки таким чином розгортатиме гроші із тих умов, які тримають їхню сутність і сенс їхнього існування.

Історичне явище грошей, ідею й структуру якого я намагаюся розвинути із почуттів вартості, із практики щодо речей та із стосунків взаємності людей як їх припущень, має на меті тепер друга, синтетична частина, в їх впливах на внутрішній світ: на почуття життя індивідів, на сполучення їхніх доль, на загальну культуру. Отже, тут ідеться, з одного боку, про взаємозв'язки, які за своєю сутністю були б точними і зокрема підлягали б дослідженню, але при теперішньому стані знання такими не є і тому мають трактуватися згідно з філософським типом: у загальному переході, у представленні окремих процесів через відношення абстрактних понять; з іншого боку, йдеться про психічні спричинення, які назавжди будуть справою гіпотетичного тлумачення і мистецького наслідування, що ніколи цілком не відокремлюване від індивідуального забарвлення. Це розгалуження принципу грошей разом із розвоями й оцінками внутрішнього життя так само далеко перебуває позаду економічної науки про гроші, як проблемна сфера першої частини перебувала перед нею. З одного боку,

сутність грошей слід розтлумачувати з умов і обставин загального життя, з іншого — навпаки, сутність і формування останнього — із дієвості грошей.

Жоден рядок цих досліджень не мав на думці національну економію. Це означає, що явища оцінки й купівлі, обміну і засобу обміну, форм виробництва і майнових вартостей, які національна економія розглядає з певної точки зору, тут розглядаються з якоїсь іншої. Лише те, що її схильна до національної економії сторона є практично найбільш заінтересованою, найґрунтовніше опрацьованою, найточніше зображеною — лише це обґрунтовує позірне право цілковито вважати їх «фактами національної економії». Але так само, як явище засновника релігії в жодному разі не є лише релігійним явищем, а може досліджуватися також у категоріях психології, можливо навіть патології, загальної історії й соціології; так само, як вірш є не тільки фактом історії літератури, а й естетичним, філологічним, біографічним фактом; так само, як узагалі точка зору певної науки, що завжди заснована на поділі праці, ніколи не вичерпує цілість реальності — так само і те, що дві людини взаємно обмінюють свої продукти, в жодному разі не є тільки фактом національної економії; бо такого факту, тобто того, чий зміст був би вичерпаний його образом у національній економії, взагалі немає. Радше той обмін цілком так само легітимно може трактуватися як психологічний, історично-звичаєвий, навіть як естетичний факт. І навіть розглянутий як факт національної економії, він не досягнув тим самим кінця якогось зазубня, а навіть у цьому формуванні він стає предметом філософського розгляду, який перевіряє його припущення в неекономічних поняттях і фактах та його наслідки для неекономічних вартостей і взаємозв'язків.

У цьому колі проблем гроші є тільки засобом, матеріалом або прикладом для зображення тих відношень, які існують між найбільш зовнішніми, реалістичними, випадковими явищами і найбільш ідеальними можливостями існування, між найглибшими потоками окремого життя й історії. Сенс і мета цілого лише така: із поверховості економічної події видобувати напрямну в остаточні вартості й значливості всього людського. Абстрактна будова філософської системи тримається на такій відстані від одиничних явищ, особливо практичного існування, що вона, власне,

лише *постулює* їх порятунок з ізоляції й бездуховності, навіть неприємності першого погляду. Але тут він має *виконуватися* на якомусь прикладі, на якомусь такому, який, як і гроші, не тільки показує байдужість суто економічної техніки, а так би мовити є самою індиферентністю, оскільки цілком усе їхнє цільове значення полягає не в них самих, а лише в їхньому перетворенні в інші вартості. Отже, тимчасом як тут протилежність між позірно найбільш зовнішнім й несуттєвим та внутрішньою субстанцією життя напружується до крайньої межі, вона має замирюватися у найбільш ефективний спосіб, якщо ця одиничність, несучи і підтримуючи, уплітається не лише в цілий обсяг духовного світу, а проявляє себе як символ суттєвих форм руху цього світу. Єдність цих досліджень, отже, полягає не в твердженні про якийсь одиничний зміст знання і в його поступово зростаючому доказі, а в можливості, що може бути продемонстрована, знаходити в кожній одиничності життя цілісність його сенсу. — Величезною перевагою мистецтва над філософією є те, що воно покладає собі щораз одиничну, чітко описану проблему: людина, ландшафт, настрій — і тепер кожне її розширення до загального, кожне долучення більших рис відчуття світу дається сприймати неначе збагачення, подарунок, немов незаслужене ошчасливлення. Натомість філософія, чиею проблемою одразу є сукупність існування, зазвичай звужується стосовно величі цієї проблеми і дає менше, ніж вона, здається, зобов'язана. Тут же, навпаки, зроблена спроба сприймати проблему гранично обмежено і як невелику, щоб віддавати їй належне через її розширення і виведення до тотальності та до найзагальнішого.

З методичного погляду цей основний намір можна висловити у такий спосіб: під історичний матеріалізм треба підмурувати один ярус, таким чином, що включення економічного життя в причини духовної культури помічає її пояснювальну вартість, але якраз ті самі економічні форми визнаються як результат глибших оцінок й течій, психологічних, навіть метафізичних припущень. Для практики пізнання це має розвиватися в нескінченній взаємності: до кожного тлумачення якогось ідеального утворення завдяки економічному мусить долучатися вимога осягати це останнє з його боку з ідеальних глибин, тоді як для цих глибин знову потрібно знаходити загальний економічний

підмурок, і так далі у нескінченне. У такому чергуванні й переплетенні поняттєво протилежних принципів пізнання постає для нас практичною і живою єдність речей, що здається невідчутною нашому пізнанню і все ж обґрунтовує його взаємозв'язок.

Указані разом із цим наміри й методи не можуть вимагати жодного принципового права, якщо вони не могли б слугувати змістовому розмаїттю філософських засадничих переконань. Сполучення одиничних і поверхових моментів життя із його найглибшими й найсуттєвішими порухами та їх тлумачення згідно з його сукупним сенсом може відбуватися на підґрунті як ідеалізму, так й реалізму, як розсудної, так і вольової, як абсолютистської, так і релятивістичної інтерпретації буття. Те, що наступні дослідження вибудовуються на одній із цих картин світу, яку я вважаю за найбільш відповідний вираз сучасних змістів знання й напрямів емоційного життя, із рішучим вилученням протилежної, у найгіршому випадку може надавати їм роль простого шкільного прикладу, того, що коли воно об'єктивно невідповідне, тим більше вирізняється своїм методичним значенням як формою майбутньої правильності.

Зміни в другому виданні ніде не стосувалися суттєвих мотивів. Але я напевно спробував, завдяки новим прикладам і викладам, передусім завдяки поглибленню підвалин, здобути більшу можливість для зрозумілості й прийнятності цих мотивів.

Розділ перший

ВАРТІСТЬ І ГРОШІ

I

Той порядок, у якому речі з'являються як природні дійсності, ґрунтується на припущенні, що вся розмаїтість їхніх властивостей спирається на певну єдність сутності: рівність перед законом природи, сталі кількості матерії й енергії, здійсненність найбільш відмінних явищ замирювати одне в одне відстані першого погляду до цілковитої спорідненості, рівноправності всього. Хоча, при ближчому спостереженні, це поняття означає лише те, що витвори механізму природи як такі перебувають потойбіч питання про право: їхня непорушна визначеність не допускає жодного виокремлення, від неї не можна дійти ні до підтвердження, ні до заперечення їхнього буття і сутності. Та все ж ця індиферентна необхідність, що становить природничо-наукову картину речей, не задовольняє нас стосовно них. Не переймаючись їхнім порядком у тому ряді, ми надаємо їхній внутрішній картині іншого [порядку], в якому все-рівність цілком порушена, в якому найвище піднесення одного пункту межує з найрішучішим пониженням іншого, найглибшою сутністю якого є не єдність, а відмінність: ранжирування за *вартостями*. Суто за природним існуванням і змістом неможливо встановити вартість предметів, думок, подій; і їхній порядок, здійснений згідно з вартостями, значно відхиляється від природного порядку. Безліч разів природа нищить те, що з погляду його вартості мало б потребувати найдовшого тривання, і зберігає найбільш безвартісне, навіть те, що відбирає простір для існування у сповненого вартості. Тут не мається на увазі принципова ворожість і цілковите взаємовилучення обох рядів; адже це завжди означало б якийсь стосунок одного до другого і в результаті поставав би диявольський

світ, але вже визначений з позиції вартості, хоча і з протилежним знаком. Радше співвідношення між ними є абсолютною випадковістю. З тією ж індиферентністю, з якою природа одного разу пропонує нам предмети наших вартісних оцінок, другого разу вона відмовляє нам у них; тож якраз випадкова гармонія обох рядів, реалізація вимог, що походять із ряду вартостей, за допомогою ряду дійсності не менше виявляє цілковиту відсутність принципу їхнього співвідношення, ніж протилежний випадок. Той самий зміст життя може усвідомлюватися нами і як дійсний, і як вартісний; але внутрішньо пережиті долі, відчуті в першому і в другому випадках, мають абсолютно різний сенс. Ряди природних подій можна було б описати з цілковитою повністю, не натрапивши тут на вартості речей, — точно так само, як шкала наших вартісних оцінок [Wertungen] зберігає свій сенс незалежно від того, як часто і чи взагалі її зміст трапляється в дійсності. До так званого готового, всебічно визначеного в його дійсності об'єктивного буття тепер долучається тільки оцінка, мов світло й тінь, що походять не з нього самого, а лише звідкілясь. Проте потрібно триматися подалі від того кривотлумачення, ніби утворення уявлення вартості, як психологічний факт, тим самим може уникати становлення згідно з законами природи. Якийсь надлюдський дух, котрий з абсолютною повністю осягав би світові події згідно з законами природи, поряд з іншими фактами цих подій знайшов би і той, що люди мають уявлення вартості. Але для нього, того, який пізнає суто теоретично, цей факт не мав би жодного сенсу і жодної значущості понад його психологічне існування. Те, що тут заперечується в природі як механічна каузальність, є лише предметним, змістовним значенням уявлення вартості, тоді як психологічна подія, що перетворює той зміст на факт нашої свідомості, безсумнівно, приналежить до природи. Вартісна оцінка, як дійсний психологічний процес, становить частину природного світу; але те, що ми *маємо на увазі* під нею, її поняттєвий *сенс*, є чимось таким, що незалежно протистоїть цьому світові і настільки мало є його частиною, що воно, розглянуте з особливої точки погляду, радше є цілим світом. Ми рідко даємо собі звіт у тому, що все наше життя в його свідомій частині пробігає у почуттях вартості і в зважуваннях вартості та й узагалі дістає сенс і значення лише через те, що елементи

дійсності, механічно розвиваючись, понад свій предметний зміст [Sachgehalt] мають для нас безмежно розмаїті міри й види вартості. Кожної миті, коли наша душа є не лише незацікавленим відображенням дійсності, — а такою вона, можливо, не буває ніколи, бо навіть об'єктивне пізнання може походити тільки з його *вартісної оцінки*, — вона живе у світі вартостей, який охоплює змісти дійсності в повністю автономному порядку.

Тим самим вартість утворює певною мірою протилежність до буття і неодноразово порівнювана з ним саме як всеохоплююча форма і категорія картини світу. Кант наголошував, що буття не є властивістю речей; адже коли я скажу про об'єкт, який досі існував лише в моїх думках: він існує, то через це він не здобуває жодної нової властивості; бо інакше вже існувала б не та сама річ, про яку я перед цим думав, а якась інша. Таким чином, якщо я назву річ вартісною, то через це їй не додасться ніякої нової властивості; адже вона оцінюється якраз через ті властивості, якими володіє: саме її вже всебічно визначене буття підноситься у сферу вартості. Це спирається на спроможності нашого мислення до глибокого аналізу. Ми здатні мислити змісти картини світу, абсолютно не зважаючи на їхнє реальне існування чи неіснування. Комплекси властивостей, що їх ми називаємо речами, разом з усіма законами їхнього взаємозв'язку і розвитку ми можемо уявляти в їхньому суто предметному, логічному значенні та (цілком незалежно від цього) запитувати: чи здійснені, де і як часто здійснені всі ці поняття або внутрішні споглядання. Так само, як цього змістовного сенсу і визначеності об'єктів не торкається питання, чи повторюються вони в бутті, так само мало стосується них й інше питання, чи займають вони певне місце і яке саме місце в шкалі вартостей. Якщо ж це має приводити нас, з одного боку, до теорії, а, з другого — до практики, про змісти мислення ми мусимо запитувати в обох, і в обох аспектах нам не уникнути відповіді. Радше в кожному випадку підлягати висловленню має недвозначне «буття» чи «небуття», і в ієрархії вартостей кожна мусить мати для нас цілком визначене місце — від найвищих, через байдужість аж до негативних вартостей; адже байдужість являє собою відхилення вартісної оцінки, що може бути дуже позитивною сутнісною рисою, на її тлі завжди перебуває *можливість* інтересу, якою саме в даний момент не